

Vyučovanie ako pomoc pri inkarnácii

Jan Dostal

Stručne o waldorfskej pedagogike

Začiatkom storočia, v rokoch 1906 - 1907, teda v dobe najväčšieho rozmachu materialistickej prírodovedy, prednášal Rudolf Steiner v mnohých európskych mestách - aj v Prahe - na tému "Výchova dieťaťa". Jeho myšlienky boli v zjavnom rozpore s myšlienkovými tendenciami tej doby. "Mnohí by chceli reformovať život, "upozorňoval vtedy," bez toho, aby sa skutočne vyznali v jeho základoch ...

Celý život sa podobá rastline, ktorá neobsahuje len to, čo sa ponúka oku, ale uchováva vo svojich skrytých hĺbinách i budúci stav .. Ľudský život obsahuje v sebe vlohy svojej budúcnosti. Aby však bolo možné o tejto budúcnosti niečo povedať, je nutné preniknúť do skrytej prirodzenosti človeka. "

O "skrytej prirodzenosti človeka" hovoril Steiner aj v tejto prednáške o neviditeľných článkoch jeho bytosti, o organizme životných síl (o éterickom tele), o duševných článkoch aj o jeho duchu. Vysvetľoval, ako sa tieto články v prvých obdobiach života postupne osamostatňujú a až po svojom osamostatnení sa môžu plne prejavovať svojim svojbytným spôsobom vo fyzickom živote. Z pohľadu na fázy ich postupnej inkarnácie potom vyvodzoval základné požiadavky na vychovávateľa. Popisoval prvé životné obdobie - až do výmeny mliečnych zubov -, kedy životné sily ešte dotvárajú fyzický organizmus. Potom ďalšie obdobie - až do puberty-, kedy sa organizmus životných síl osamostatňuje a keď časť životných síl, ktoré do tej doby dotvárali telesný organizmus, sa môžu uvoľniť z tejto funkcie a byť k dispozícii duševnému životu. Vďaka tomu sa teraz môže bohato rozvíjať pamäť a predstavivosť, ako základné predpoklady pre školské vyučovanie. Konečne hovoril Steiner o treťom období - po puberte -, kedy sa s osamostatňujúcou sa duševnou činnosťou môžu rozvíjať prirodzeným spôsobom i sily rozumu. V prvých detských rokoch, tak hovoril, nech je základnou smernicou pre výchovu príklad a napodobňovanie, v druhom období nasledovanie vychovávateľa na základe autority, až v treťom by sa mal rozvíjať samostatný úsudok, nepodliehajúci už autorite učiteľa.

Steiner si bol vedomý, že jeho myšlienky musia provokovať dobové predsudky a že bude sám považovaný za "fantastu a snílka". Ale znovu a znovu opakoval, že skutočne praktické riešenie otázok výchovy môže vzniknúť jedine z poznania ľudskej bytosti ako celku, vrátane jej neviditeľných zložiek. Lenže ako o tom presvedčiť ľudstvo, vtedy práve hlboko fascinované atómovými teóriami, predstavami Darwinovej vývojovej náuky, zákonmi dedičnosti a teóriami o závislosti duševného života na chemických pochodoch v mozgu? Steiner videl jediný prostriedok:

Nájsť príležitosť, aby mohol predviesť praktickú aplikáciu svojich myšlienok. Uvádza, že veda o duchu je schopná rozpracovať metodiku výchovy do všetkých podrobností, "ak bude povolaná k vybudovaniu výchovného umenia".

Táto veta znela ako výzva a zrejme bola tak mienená. Ale nikto na ňu nereagoval. Nikto ho nepožiadalo, aby uviedol do chodu školu alebo inú výchovnú inštitúciu podľa svojich zásad. Rok za rokom mína a zdalo sa, že Steinerová prednáška upadne do zabudnutia.

Až náhle po 12 rokoch, v r. 1919, sa na Steinerja obrátil riaditeľ stuttgartskej továrne na cigarety "Waldorf-Astoria" a navrhol mu, aby si zvolil učiteľa a zriadil školu pre deti zamestnancov továrne. Steiner sa tejto úlohy ujal s nadšením, vybral učiteľov (väčšinou z iných profesií), v necelých 3 týždňoch k nim predniesol 31 prípravných prednášok vedľa 15 seminárnych cvičení a osobne sa potom zúčastnil práce v škole. Tak sa zrodila tzv "Waldorfská" pedagogika. V oných rokoch predniesol ešte cez sto ďalších prednášok o otázkach výchovy a vyučovania. Čoskoro sa objavili prvé waldorfské školy v Anglicku a v Holandsku. Ak sa dnes školy tohto typu vyskytujú už vo všetkých svetadieloch (približne 500 škôl a 1 000 materských škôl) a ak pracujú stále ešte podľa pôvodných Steinerových zásad, je to podivuhodný doklad o životnosti tejto pedagogiky.

Čím sa vyznačujú waldorfské školy na rozdiel od tradičných štátnych škôl? Predovšetkým tým, že vyučovanie prebieha bez stresu a strachu. Nepoužíva sa skúšanie, známkovanie, žiackych knižiek, neexistuje prepádanie. V prvých rokoch deti väčšinou nedostávajú vôbec domáce úlohy. Nepoužíva sa učebníc, takže deti nemusia nosiť denne do školy plné tašky. V rozvrhu hodín sú po dobu niekoľkých týždňov prvé dve hodiny venované tomu istému predmetu, ktorý v tej dobe tvorí tzv. "hlavné vyučovanie", než je vystriedaný epochou ďalšieho predmetu. Po ňom nasledujú hodiny cudzích jazykov (žiaci majú od 1. triedy dva cudzie jazyky, ktorým sa však učia hravou formou, bez slovíčok, bez prekladania, v prvých rokoch aj bez pravopisu a bez gramatiky), predmety umeleckovýchovné, gymnastika a šport, pracovné vyučovanie a náboženstvo (tej cirkvi, ku ktorej žiak patrí). Od založenia prvej waldorfskej školy sa venuje mimoriadna starostlivosť remeselnotechnickým zručnostiam. Už v 1. triede sa všetky deti učia pliesť, neskôr sa učia zhotovovať hračky, murárčenie, tkanie, prácu s drevom i s kovom, hrnčiarstvo, knihárstvo a ďalším praktickým odborom. Po 2. svetovej vojne sa napr. deti na niektorých školách učili zhotovovať si tranzistorové rádia, dnes uvádzajú školy, ktoré majú potrebné finančné možnosti, žiakov do práce s počítačmi.

Často sa ľudia pýtajú, či žiaci vychovávaní v pohode waldorfského vyučovania, budú môcť obstať, až budú vrhnutí do vln neútočného životného boja? Ukazuje sa však, že nenarušená nervová sústava odoláva náporom života oveľa bezpečnejšie než nervová sústava opotrebovaná stálym strachom zo skúšania, písomiek a vysvedčenia. Práve v stresových situáciách sa preukázateľne osvedčujú waldorfskí žiaci. V Anglicku napríklad zvíťazil v celoštátnej matematickej súťaži žiakov 1993 žiak waldorfskej školy, teda práve žiak, ktorý ani nemal rozšírené vyučovanie matematiky, ani nikdy neprežil napätie školských skúšok. O vynikajúcom uplatnení absolventov waldorfských škôl v živote svedčia aj úradné štatistiky rôznych európskych krajín.

To, čo sme zatiaľ uviedli, sa týkalo skôr vonkajších stránok waldorfského vyučovania, nie jeho podstaty. K tej patrí napr. to, že učebný plán sa nezostavuje podľa úvah o tom, čo všetko by sa malo vtlačiť do detských hláv, ale dôsledne podľa zásady primeranosti. Vychádza sa z toho, že v každej fáze detského vývoja sa súbežne s novými inkarnačnými krokmi objavujú nové schopnosti a že dieťa by sa malo zoznamovať so svetom iba v tej miere, aby to napomáhalo rozvoju týchto schopností, a nemalo by byť nútené si osvojovať poznatky, pre ktoré zatiaľ nedozrelo. Pri tomto prístupe majú učitelia možnosť sa presvedčiť, že deti sa v podstate chcú dozvedieť čo najviac o svete a že pri zachovaní zásady primeranosti sa učia rady (čo napokon veľmi zdôrazňoval i Komenský), zatiaľ čo zahlcovanie žiakov neprimeraným učivom budí onen známy, stále sa stupňujúci odpor k školskej práci.

Charakteristické pre waldorfské vyučovanie je, že sa pred 12. rokom neopeluje na abstraktný logický úsudok. Dalo by sa povedať, že učiteľ sa neobracia prevažne k hlavám žiakov, ale k ich srdcu. Učivo sa predkladá pokiaľ možno vo farbistej obraznej podobe, oslovujúcej detskú

fantáziu. Prvými školskými rokmi sprevádzajú deti legendy, povesti, rozprávania a zaujímavé hry. Dejepis spočiatku nie je výpočtom panovníkov, vojen, územných a štátoprávných zmien, ale prináša pútavé životopisy významných osobností, nech je to Caesar, Themistokles, Michelangelo alebo František z Assisi. Aj začiatky písania a počítania sa zaobídu bez abstraktných postupov. Pri písaní deti napr. kreslia labuť a z obrázku labute sa vyvodzuje tvar písmena "L". Pri počítaní deti hrajú rytmické hry a spievajú piesne v 3/4 takte a nimi vklzávajú do tajomstva násobilky troch.

Všetko, čo deti prijali, ukladajú do pamäte, doteraz nezaťaženej abstraktnými poučkami. Až neskôr, najmä po puberte, sa poklady pamäti začínajú spracovávať myšlienkovy a utriedajú sa do systémov. Až teraz sa žiaci zoznamujú so systematickým dejepisom, so systematickým triedením rastlín, zvierat atď. Dôležité je, že žiadne neprimerané duševné činnosti do tej doby v deťoch neumŕtvovaly záujem o svet a lásku ku všetkému, o čom počuli. Teraz už záujem aj láska pretrvávajú aj pri stále náročnejšej myšlienkovvej práci a pri stúpajúcich požiadavkách na domácu prípravu.

Steiner kládol učiteľom na srdce, že v období od výmeny zubov do puberty každé dieťa túži silne po tom, aby svet, v ktorom žije, bol krásny. Duch dieťaťa, prichádzajúci z nadmyslových oblastí, môže sa vteliť harmonicky do fyzickej existencie len vtedy, ak je tu obklopený krásou. Z toho vyplýva jedna zo základných smerníc pre vyučovanie v rokoch základnej školy: V každej chvíli vyučovania by dieťa malo „žiť v kráse“.

Preto Steiner zdôrazňoval, že pedagogika nie je iba vedecký odbor, ale predovšetkým umenie. A učiteľ musí vnášať umenie nielen do umeleckových predmetov, ale do všetky školskej práce. Vyučovanie je prestúpené spevom a recitáciami, preberaná látka sa kreslí a maľuje, kapitoly dejepisné a literárne sa často dramatizujú. Aj výklad učiteľa musí spĺňať podmienky umeleckého prednesu:

Musí vyvolávať napätie, apelovať na detský cit a musí byť na úrovni i jazykovo a výslovnosťou. Každý mesiac sa organizuje školská slávnosť s umeleckým vystúpením jednotlivých tried, prístupná aj rodičom.

Waldorfská škola je v zásade dvanásťročná. Deti ju absolvujú tzv "ročníkoviými prácami", na ktorých pracujú celý posledný školský rok. Práca vychádza z ich osobných záľub: môže to byť písomné pojednanie z akéhokolvek odboru, ale môže to byť aj výtvarné dielo alebo koncert na hudobný nástroj apod. Prípadná príprava na maturitu už nespadá do vlastného programu školy a rieši sa rôzne. V SRN napr. pridaním 13. ročníka (aj na ostatných nemeckých školách sa maturuje až po 13 rokoch školskej dochádzky).

Učitelia sa neriadia osnovami ani pokynmi riaditeľa školy, pretože školu neriadi riaditeľ, ale učiteľský zbor, ktorý sa schádza každý týždeň ku konferenciám. **Jednotliví učitelia sa slobodne rozhodujú, čo učiť, ako učiť a kedy to učiť a nesú sami zodpovednosť za svoju prácu. Sú viazaní len rámcovým učebným plánom, ktorý určuje predmety pre jednotlivé ročníky, a to, ako sme sa zmienili, podľa vývojových potrieb detí. Tento učebný plán, zavedený ešte R. Steinerom, sa osvedčil do tej miery, že sa v podstate zachováva dodnes, teda po viac ako 70 rokoch.** Snáď stojí za pripomienku, že antroposofia, teda spôsob poznania ohlasovaný R. Steinerom, je inšpiračným zdrojom len pre metodiku vyučovania, inak sa waldorfské školy nesnažia ovplyvňovať žiakov po stránke svetonázorovej. Snažia sa viesť ich k vnútornej slobode. Žiaci nech neskôr, v zrelšom veku, slobodne rozhodnú o svojom presvedčení a názorovom zameraní.

Zvláštnosťou waldorfských škôl je mimoriadna úloha triedneho učiteľa. Je prítomný už prijímacím pohovorom s rodičmi a deťmi i vstupným lekárskeým prehliadkam a vedie potom

žiakov od prvej až do ôsmej triedy. Pritom má za úlohu učiť všetky "hlavné" predmety - teda: Písanie, počítanie, matematiku, materinský jazyk, dejepis, "vecné vyučovanie", zemepis, náuku o človeku, o zvieratách, o rastlinách, o nerastoch, geometriu, fyziku, chémiu. Musí teda ovládať nielen náplň, ale aj metodiku všetkých týchto predmetov. Ľahko si uvedomíme náročnosť takého povolania.

Prečo sa vyučovanie organizuje tak neobvyklým spôsobom? Jednak preto, aby deti v období, keď najviac potrebujú autoritu vychovávateľa, mohli vzhladať k jednému a tomu istému človeku, ktorý by pre nich mal byť stálou vnútornou oporou. Ale za druhé preto, aby učiteľ mohol plynule sledovať fyzický i duševný vývoj žiakov. Práca v hodine totiž nevyplýva z abstraktného plánovania, ale zo stáleho pozorovania detí, z ich vyvíjajúcich sa potrieb. Musí trpezlivo prekonávať ich vývojové krízy a vynárajúce sa jednostranné sklony. Učiteľ ich musí stále sledovať láskyplným pozorným pohľadom, zachytávajúcim prejavy ich duševno-duchovnej bytosti. Aby mohol byť dobrým vychovávateľom, musí však tiež poznať rodinné zázemie každého žiaka.

Úzka spolupráca s rodičmi je neodmysliteľným predpokladom práce waldorfských škôl. Učitelia aj rodičia majú predsa spoločnú úlohu: Uviesť inkarnujúcu sa dušu dieťaťa do sveta pozemskej reality. Preto sa ich práce musia dopĺňať. Už než rodičia zveria dieťa škole, snaží sa škola, aby boli dôkladne informovaní o zvláštnostiach vyučovania v nej. O výchovných problémoch okolo detí sa učitelia pravidelne radia s jednotlivými rodičmi. Triedne schôdzky s rodičmi mávajú veľmi rôznu podobu. Bol som nedávno prítomný takej schôdzke v Stuttgarte. Všetci žiaci 11. triedy tu rozprávali zhromaždeným rodičom o svojom trojtýždňovom "sociálnom praktiku", ktoré absolvovali. Bola to prax v rôznych sociálnych inštitúciách - v materskej škole, nemocnici, domove dôchodcov apod. Rodičia sú vždy zastúpení v riadiacich orgánoch školy. Nové školy vznikajú skoro výhradne z iniciatívy rodičov. Waldorfská pedagogika sa dnes šíri aj vo všetkých bývalých socialistických krajinách, vrátane Juhoslávie. V Čechách a na Morave pôsobí 5 škôl s týmto zameraním, stovka učiteľov navštevuje v Prahe alebo v Semiloch waldorfský seminár pri zamestnaní, na ústrednom seminári v Stuttgarte študuje toho času 10 študentov z Čiech alebo Moravy. V Nemecku waldorfské školstvo podniklo preukázateľne aj humanizáciu práce na štátnych školách. Je možné dúfať, že tomu tak bude aj u nás.